

ULUS BAKER • Dolaylı Eylem

ULUS BAKER 1960 doğumlu. ODTÜ Sosyoloji Bölümü'nde çalıştı, yüksek lisans ve doktora yaptı. Çeşitli yayınevlerine katkıda bulundu. *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*'ni (İletişim, 1988) hazırlayan kadroda yer aldı. *Toplum ve Bilim* dergisi yayın kurulu üyeliği yaptı. Başka dergilerin yanı sıra, *Birikim*'de yazıları yayımlandı. Birçok platformda dersleriyle, konferanslarıyla, "serbest" konuşmalarıyla, sanal ortamda yazışmalarıyla, hep insanlarla sohbet halinde oldu. 12 Temmuz 2007'de bu dünyadan ayrıldı.

Yazıları Birikim Yayınları'nca kitaplaştırılmaktadır: *Aşındırma Denemeleri* (2000), *Yüzeybilim - Fragmanlar* (derleyen Ege Berensel, 2009), *Kanaatlerden İmajlara - Duygular Sosyolojisine Doğru* (çeviren Harun K. Abuşoğlu, 2010), *Bevin Ekran* (derleyen Ege Berensel, 2011).

İletişim Yayınları 2163 • Birikim Kitapları 4

Birikim Kitapları, İletişim Yayıncılık A.Ş.'nin markasıdır.

ISBN-13: 978-975-05-1768-6

© 2012 Birikim Yayıncılık Ltd. Şti.

1. BASKI 2012, İstanbul

2. BASKI 2015, İstanbul

EDITÖR Tamlı Bora

DIZI KAPAK TASARIMI Utku Lomlu

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Hakan Topal (xurban), stencil: Ece Eldek

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

DİZİN Güneş Akkor

BASKI ve CILT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: birikim@iletisim.com.tr

ULUS BAKER

Dolaylı Eylem

DERLEYEN *Ege Berensel*

Birikim Kitapları

“Uzakdoğu uygarlığında “şiddet” fikri çok farklıdır; “doğrudan eylem” dışlanır “dolaylı eylem” övülür. En iyi tahsil-dar Çin’de en iyi vergi toplayan değil, vergi toplarken en az can yakandır; en iyi komutan en iyi savaşan değil, döneminde pek mesele çıkmayacak kadar talihli olandır... Bu Batı’nın erdem sorunsalıyla karşıt bir durum: Aristo’da erdem kendi alanında başarıyla ölçülürdü ama başarı tanımlanmış bulunan işini iyi yapmaktı... Doğrudan eylem; Batı uygarlıklarında kuru tarım, topyekün hasat; dolaylı eylem, Çin tarımı, entansif; musonları bekler, tek tek bütün pirinç saplarıyla ve taneleriyle uğraşır... Batı tıbbi; kesme, dikme ve delme; Çin tıbbi, uzaktan, yakma ve akupunktur... Batı’da kürek, Uzakdoğu’da yelken... Batı’da sürü-kitle çobanlığı, Uzakdoğu’da çobanlık yok –daha doğrusu manda çobanı çocuklar– genellikle sürünün kaplan tarafından kapılmalarını engeller...”¹

“Hayvanların evcilleştirilmesi, hayvancılık yapan halkların, bir insanın etrafındakilere yönelik eylemlerini –özellikle de kralın tebaasına uyguladığı iktidarı– çobanın sürüsündeki hayvanlarla arasındaki ilişki modelinde tasavvur etmesine yol açmıştır; yani doğrudan ve güce dayalı müdahaleler şeklinde. Buna karşın bahçıvan halklar kendilerine insan ilişkilerinde “dolaylı ve negatif eylem”i model almışlardır. Onlara göre en iyi otorite –yani doğanın düzenine en yakın olanı– her şeye içkin olduğu için asla bir şeye müdahale etmeye ihtiyaç duymayan otoritedir.”²

1 Ulus Baker, *Beyin Ekran*, Birikim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 108.

2 Jean-Pierre Vernant, *Mythe et société en Grèce ancienne* – Ulus Baker’in *Siyasal Alanın Oluşumu Üzerine Bir Deneme* metnini yazarken kullandığı metne girmeye elektronik notlardan (Çeviren: Çiçek Öztekin) – der. n.

İÇİNDEKİLER

Eylem Felsefesi *[Akışlar]*

Siyasal Alanın Oluşumu Üzerine Bir Deneme	13
1. Giriş 13 • 2. Protesto ve Terör 19 • 3. Dolaylı Eylem 24 • 4. Temsil ve İfade 28 • 5. Konjonktürün Gölgeleleri ve <i>Clinamen</i> 31 • 6. Kavramların Tersyüz Edilmesi 35 • 7. Demokrasi ve Açıklık Kavramı 39 • 8. Toplumsal Sözleşme Kavramı 49 • 9. Dostluk ve Ortaklık Kavramları 53 • 10. Siyasal Varlığın Ontolojisi 56 • 11. Sonuç Yerine: Politik Eylemin Dinamik Paradigması 62 • 12. On Yıl Sonrası İçin Sonsöz 71	
Yunan Siyasal Aygıtının Özgüllüğü	79
Yunan Dünyasının Mitolojik İnşası	89
Mitologya'nın "Tragedya" Formu 89 • Çoktanrıcılığın Büyüsü 90 • Orpheus ve Mysteria 94 • Epos 96	
"Yunanlılar Efsanelerine İnanıyorlar mıydı?"	101
"Başlangıçta Söz Vardı..."	107
Kapatılma Olarak Aile	119
Ortaçağ Aşkı ve Şövalyelik 120 • Nişanlılık ve Evlilik 122 • Protestanlık, Aile ve Burjuvazi 123	
Anti-Ödip	131

Arıza Felsefesi

[Kazalar]

Kullanım ve Değişim Değerinin Ötesinde	143
“Sosyalizmin Önlenemez Çözülüşü” Üzerine	155
“Daha Fazla Sosyalizm” 157 • Demokrasinin Yeniden Yapılanması 162	
Sovyet İktidarının Soykütüğü	165
Bir İktidar Tipinin Gelişimi 170 • Kruşçev Döneminde Yaşanan Değişim 176 • Brejnev Dönemi SSCB’sinin Gücü ve Güçsüzlüğü 177 • Sovyetler Birliği ve Refah Toplumu 181 • Gorbaçov Döneminin Getirdikleri, Götürdükleri 183 • Sonuç Yerine 186	
Yok Sayılan Tarih	189
Tarım Sorunu 195	
Bir Uzak Mekânlar Topolojisi: Çin, İran, Türkiye	205

Olay Felsefesi

[Olaylar]

“Olay Felsefesi” İçin Bir Prolegomena	215
Medyaya Nasıl Direnilir?	217
Medyanın Sefaleti 221 • Demokrasi ve İletişim 223	
Faşizm ve Totaliter Diller	227
Totaliter Diller 234 • Politika ve Dil 240 • Kabul Edilebilir Bir Dünya 244	
İrçılık ve “Sıradan Faşizm”	247
Giriş 247 • 1. Biyoloji ve İrçılık 249	
Yüzeydeki Çatlak	261
I. Hayalet Şehir 261 • II. Arastanın Çöküşü 266 • III. Sözde- Kıbrıslı Türk Milliyetçiliği 268 • IV. Bir Bürokrasi Karikatürü: KTFD’den KKTC’ye 269 • Sonuç - Eğer Gerçekten İsteniyorsa... 271	
Weimar’dan Türkiye’ye Bir Dil Kargaşasının Öyküsü	273
Bir Weimar Öyküsü 276	

68 ve Devrimci Bir Özne Arayışı	281
F-Tipi, Mernis ve İnternet: Hapisanenin İçi ve Dışı	289
Ölüm Orucu - Notlar	301
ÖDP Yazısının Samimisi - Tanıl'a Mektup Gibi	305
Sorunsal Terimi Üzerine	319
Sürat ve Siyaset	323
"Nedensellik ve Hiçlik"	327
Nedenselin Boşluğu 327 • Varlık ve <i>Logos</i> 329 • Teknik ve <i>Logos</i> 336 • Otoriter Toplum ve Sanayi Toplumu 339	
11 Eylül: "Ölüm" ve "Yorum" - Felsefi Suskunluk	345
Alt'ı, 'Üst'ü - Kimliği Yıkıp Parçalamak	357
Homo Homunculus: Kendini Yaratamayan İnsan	363
Muhafazakâr Kiske	379
Yerinden Oynatılmazlık 382 • Aile Değerleri: Toplumsal Tip Olarak Muhafazakâr 384	
Cumhuriyet'in Siyasal İdeolojileri	387
"Anlatılan Şeylerin Çoğu, Kötülüktür,	397
Krizdir, Yarılmadır..."	397
Gündelik Hayat	407
Ruzname	477
<i>KAVRAM DİZİNİ</i>	479
<i>AD DİZİNİ</i>	484

Eylem Felsefesi
[Akışlar]

Siyasal Alanın Oluşumu Üzerine Bir Deneme¹

1. Giriş

Savaş, şiddet, terör ve soykırım bir tarafta, “uluslararası barış”ın güçsüz, paramparça ve kırık dökük kurumları öte tarafta. Belki siyasi faaliyet alanının bu iki ucu arasında “ehven-i şer”i kabullenmek zorunlu buyruğunun baskısı altında görebiliriz günümüzü. Belki de son yirmi yıl, yalnızca dev siyasal güçlere ve onların “güvenilir” otoritelerine vurulan darbelerin dönemi olarak değil, siyasal alanın sonsuzca daraldığı bir dönem olarak anılacaktır. Yirmi yıl kadar önce “yeni toplumsal hareketler” adıyla vaftiz edilen ekolojizm, feminizm ve “halk inisiyatifleri” türünden hareketler çok geçmeden içinde at oynatabilecekleri alanların sınırlanıpverdiğini görmüşlerse, bunun nedenlerini yalnızca bu hareketleri ayakta tutan düşüncelerin “zayıflığında” değil, 1975’lerden sonra sahneye çıkan bazı global olu-

1 *Toplum ve Bilim*, 63, Bahar 1994, 58-101 ve *Siyasal Alanın Oluşumu Üzerine Bir Deneme*, Paragraf Yayınevi, Ankara, 2005. (İlk kez *Toplum ve Bilim*’de yayınlanan bu makale, Paragraf Yayınevi tarafından Ulus Baker’in yaptığı küçük değişikliklerle ve sonradan eklenen “On Yıl Sonrası için Sonsöz” başlığındaki 12. bölümüyle 2005 yılında yeniden yayınlanmıştı. Bu derleme yapılırken Paragraf Yayınevi baskısı ve bu baskı üzerinde Ulus Baker’in yaptığı değişiklikler dikkate alındı) – der. n.

şumların zorunlu sonucunda aramalıyız. Eğer bunalım yeniyse, eski klişelerin kullanımının devam edişi (“İslami köktencilik”, “eski milliyetçi hınçların uyanışı” türünden) siyasal alanı bir tartışma alanı olarak biçimlendiren ve yeniden üretmek zorunda olan eski Aydınlanma retorığının “olgusal” olarak iflas ettiği yeni bir durumdan da söz etmek gerekir. Hareketler ve fikirler üzerindeki “aydın” tasarrufunun yavaş yavaş gölge-lenmesini belki “olumlu” bir adım olarak düşünmeye devam edecekler bulunacaktır. Ancak bir bunalımın bireyler, toplumlar ve dünyalar tarafından nasıl algılandığını (bir “bunalım tasarımı olarak dünya”) ortaya koyan bazı olgulara baktığımızda siyasal alanı yeni tasarruf biçimlerinin (medya, enformasyon ve teknolojik-toplumsal karmaşa) nasıl kurulduğunu incelemek günümüz aydınının en büyük sorumluluğu olarak kendisini ortaya koyuyor.

Yitmeye başladığımızı söyleyebileceğimiz siyasal alan nasıl mümkün olmuştu? Bu soruya şimdiye kadar en farklı toplumsal oluşumlar çerçevesinde verilmiş, verilen, verilmeye çalışılan, verilmekte olan ve verilecek olan cevapların bütününe “siyaset felsefesi” adını verebiliriz. Öyleyse, siyaset felsefesinin alanını yalnızca kendilerini açıkça “siyaset” alanında ortaya koyan ve tanımlayan düşünceler çerçevesinde değil, “siyasetin olanağı nedir” sorusuna verilen aktüel cevapları sunabilecek her yere genişletmek gerekiyor. Ancak hemen akla gelebilecek soru, tartışmaya nereden başlanacağıdır. Siyaset alanının sonsuzca daraldığı gözlemlenen günümüzden bakmak, “siyasetin imkânsızlığı”nı ortaya koymak için esash bir yoldur ama zaten kaybedilmiş olan bir savaşın galibini yeniden taçlandırmanın binbir yolundan biri olarak kalacaktır yalnızca. Siyaset adamı için siyasal alan dolaysızca tanıdığı, içinde kendi varlığını tanımlayabildiği, başarı ve başarısızlık koşullarının verili olarak bulunduğu bir evdir. Başka bir deyişle, günümüz siyaset alanı “biçimsel” ve “rasyonel”dir. Siyaset kurumlarının, yani siyasetçinin evinin Kafkaesk bir “bürokratik makine”ye dönüştüğü modern toplum, siyaseti düşünmeye başlamanın tek ve özerk başlangıç noktasına sahip değildir bu yüzden. Çünkü

siyaset eylemi, kurumsal çatısından (Devlet aygıtı, ideolojik aygıtlar, vb.) farklı olarak ne rasyonel, ne de kurallıdır. Devletsiz, parlamenter aygıtsız, temsiliyetsiz bir siyasetin ele alınamaması –modern siyasal düşüncelerin bu “kör nokta”sı– siyaset alanını tanımlamakta farklı başlangıç noktalarını ziyaret etmeye zorluyor bizi. Elinizdeki metin bu olanaklı başlangıç noktalarından bazılarının altını çizmeye adanmıştır.

Siyasal alandaki yalnızca görelî olmayan “daralma”nın nedenlerinden başlayabiliriz. Bu daralma ne sivil toplumun alanının genişlemesinin modern Batılı toplumlarda yarattığı yarı tekinsiz bir vazgeçme ve inisiyatifsizlikle, ne de siyasal toplum olarak tanımlamaya kendimizi çoktandır alıştırdığımız ulus-devletlerin sunduğu siyasal mekânın çok daha güç akımlarınca işgal edilmiş olmasıdır (uluslarüstü oluşumlar, çokuluslu şirketler, ökümenik iktisadi yapılaşmalar vb.). Bu türden oluşumların tarihin her anında gezegenimizin yüzeyini nasıl işgal etmiş olduklarını (farklı toplumsal formasyonlarda farklı biçimler altında olmasına rağmen) fark etmek için Antikçağ’dan kapitalizmin doğuşuna ve globalleşmesine dek dünya tarihini kapsayan ciddi birkaç çalışmaya göz atmak yeter.² Tarih alanı, belki de bu yüzden, siyaset felsefecileri için pek verimli olmayan, hatta neredeyse sakıncalı bir konu oluşturmuştur.³ Althusser öncesi siyaset felsefesi, isterseniz Antik Yunan’a kadar uzanın, isterseniz tarihsel olaylara doğrudan göndermelerle dolu Machiavelli’ye başvurun, siyaseti tarihsel bir çerçeve içinde ele almaktan pek uzaktır. Bunu elbette bir eksiksiz olarak kabul etmek kolaycılık olurdu. Daha çok, siyasetin siyaset üzerine söylemle içsel bağıyla karşı karşıya olduğumuz düşüncesi Antik Yunan’da siyaset felsefesinin, daha doğrusu Kent ve

2 Bu tür çalışmalar arasında Fernand Braudel’in *Capitalisme et civilisation matérielle* (Kapitalizm ve Maddî Uygarlık) adlı eserinin üç cildi belki de en başta anılmayı hak ediyor.

3 Althusser, Marx öncesi siyaset felsefecilerinin ya da ekonomi politikçilerin bir “tarih kıtasına” sahip olmadıklarını yazarken aklında herhalde bu düşünce de olmalıdır. Marx ve 19. yüzyıl düşüncesi kendisini yalnızca tarih alanına açmakla, siyaseti tarihsel çerçevesine yerleştirmekle Marx öncesi siyaset felsefesi alanında gerçek bir devrim gerçekleştirmiştir.

vatandaşlarla ilgili düşünmenin neden “tarih” alanına açılmayacağını ya da açılmaması gerektiğini gösterir.⁴

Ancak siyasal alan konusunda herhangi bir araştırma artık tarihsellik çerçevesini bir yana bırakamaz. Her şeyden önce, tarihsel bakış, siyasal alanın belirli toplumsal formasyonlar içindeki evrimini, yükseliş ve düşüşünü, yapılaşmasını, varoluş tarzlarını ve siyasal eylemcilere sunduğu olanakları tespit etmek zorundadır. Yüzeysel bir bakışla günümüz dünyasının siyasal alanı, genel çizgileriyle bir “kamuoyu” toplumu koymaktadır önümüze. Bu durum asla toplumu kamuoyunun yönetmesi anlamına gelmediği gibi, kamuoyunun siyasal alan içindeki yeri “katılım” sorunu çerçevesinde çözümlenebilecek bir araştırmayı yapabilmemize elverişli değildir: Kamuoyu “görüşler” ve “kanılar” tarafından yönlendirilen bir topluma ilişkindir yalnızca. Siyasal militanlığa olduğu gibi, Fransız Devrimi’nin o radikal “vatandaşlık” ülkülerine de sonsuzca yabancıdır. Belirşleri çoğu zaman “sessiz” (kamuoyu araştırmaları sanki toplumun “sesini” araştırmakta, bölük pörçük “söz” parçalarına dönüştürerek ortaya salmaktadırlar), ama asla “derin” değildir. Çarpıcı olan, “kamuoyu” toplumunun varsayımlarının bizzat modern demokrasinin “özü” dediğimiz tarihsel düzeni oluşturmasıdır. Kamuoyu araştırmalarıyla “seçimler” arasında dişe dokunur herhangi bir fark bulunmaması, hatta bazı durumlarda bu araştırmaların “sessiz yığınları” her an sanki bir “referandum” a çağırması demokrasiyle kamuoyunun işleyişinin belli bir özdeşliğini ortaya koyar.

Böylece kamuoyu toplumu “görüş”lerin ifadesiyle “eylem”

4 Sir Moses Finley Yunan “tarihçiliği”nin (Herodotos, Thukydides) Kent’in siyasal ekranında kırılan “aktarmacılık” geleneğine bağlı olduğunu söylerken, mitolojik dünyanın bundan bizzat sorumlu olduğunun altını çizer. Yunanlı vatandaşın “tarihsel bilinci” söylenin alanında yer alır. Her Yunanlı, çok değil, üç ya da dört kuşak öncesini ya tanrılara ya da yarı tanrı kahramanlara bağlayacaktır (Finley, 1988). “Tarihsel bilinci” temsil eden Jean-Paul Sartre’la “mitolojiji” temsil eden yapısalcı düşünür Claude Lévi-Strauss’u yoğun bir polemikte karşı karşıya getiren de, özellikle “modern” toplumlarda “tarih bilinci” adını verdiğimiz düşünce çizgisinin ilkel ya da geleneksel toplumlarda mitosun oynadığı rolle benzerliğinin altının çizilmesi idi (Lévi-Strauss, 1992: 376-411; Sartre, 1976; Rosen, 1977).

arasında birincinin lehinde yapılmış bir seçimdir. Siyasal ya da toplumsal “eylem” bir görüşün ifadesi olarak belirdiğinde kamuoyu nezdinde yer bulurken, salt “eylem” olarak olsa olsa rahatsızlık vericidir. Protestodan teröre kadar uzanan bir merdiven üzerinde toplumsal-siyasal eylemler gittikçe kamuoyu toplumunun öncüllerinden uzaklaşıyor gibi görünürler.⁵

Ancak her zaman, bireysel olsun kitlesel olsun ancak anekdotlarla yürüyen protesto eylemlerinin dille ve dil eylemleriyle özel bir bağı bulunur. Protesto ve şikâyet yayınlanır; aşırı durumlarda, protesto isteminin çılgın bir güce erişebildiği noktalarda neredeyse Kadim Devletlerden bu yana karşılaştığımız en belirgin simgesel tasavvurların dilinden konuşmaya başlar: Devlet’i, Adalet’i, Tanrı’yı ve Otorite’yi taklit eder. Kohlhaas’ın öyküsü bu “çılgın protesto”nun en güzel dışavurumudur:

Kendisine karşı sürülen iki askeri birliği dağıttıktan beş gün sonra Kohlhaas Leipzig önündeydi ve kenti her yerinden ateşe veriyordu. Bu vesileyle yayınladığı kararnamede kendisini Başmelek Mikail’in veziri ve subayı olarak sunuyor, bu çatışmada “junkner”in tarafını tutan herkesi, bütün dünyanın içine gömüldüğü kötülüğü demir ve ateşle cezalandırmaya geldiğini bildiriyordu. Üstelik ele geçirdiği ve karargâhını kurduğu Lützen Şatosu’ndan daha iyi bir düzen kurmak uğruna kendi etrafında toplanmaları için halka çağrıda bulunuyordu. Ve bu yeni kararnamenin altında bir delilik belirtisi de vardı; çünkü imza şöyleydi: “Lützen’de, geçici dünya hükümetimizin karargâhında, Başmeleğin Şatosunda yazılmıştır...” (Heinrich von Kleist, 1965).

16. yüzyılın isyancısının ve Kleist’in siyasal kurama katkısı oldukça büyük görünüyor. Toplumsal-politik ütopyayı en son, en çılgınca noktasına taşıyan, kendi halinde bir tüccar iken İm-

5 Protesto ve itiraz başlı başına eylemdirler. Özellikle protestoda bulunan birey ya da grup protesto mesajının içinde adlandırılmış olarak bulunuyorlarsa bu protesto bir görüş olarak algılanmaya yatkınken, eğer mesajda vurgu protesto edilen kişi ya da topluluk üzerinde ise, protestoya maruz kalan üstü kapalı bir toplumsal denetimin, giderek normalleştirici bir işlevin hedefi haline gelmektedir (H.Garfinkel, 1967: 116-186).

paratorlukların ve “kamu düzeni” adı verilen şeyin başbelası haline gelen Kohlhaas, siyasal alana deliliğin kollarında taşınmaktadır. Ancak delilik kişiyi “siyasal alan”ın sınırlarını zorlamaya, kendine düşmeyen dev işleri tek başına yürürlüğe koymaya sevk edebiliyorsa, sorunu biraz da “kamu düzeni”nin kendisinde aramak gerekmiyor mu?⁶

Protesto ve şikâyetin –en çılgın ve yaygınlaşmış biçimlerinin bile– “bireysel” eylemler oldukları açıktır. Modern “terör” modelinin de “bireysellik” güdülerini taşıdığına genel kabul görmüş olması da herhalde terörün kaynağında, somut ve tek tek olaylara yönelik bireysel protesto ve şikâyetlerin “aşırılması”nın bulunduğu varsayımının sonucudur. Ancak hangi bireysellik sözkonusudur? Siyaset bilimi ve toplumsal bilimler “toplumsal” olanı “bireysel” olandan ayırılmayı ve kendi öz alanları olarak tanımlamayı amaç edindikçe “bireysel”in alanı gitgide daha belirgin bir şekilde “psikoloji”nin alanına atılır. Bireysel eylem ile kolektif eylem arasındaki karşıtlık bu “epistemolojik” ve “yöntembilimsel” ayrımlaşmanın en temel aracı olarak hizmet görmektedir. Durkheim “toplumsal olgu”yu tanımlarken toplumbilimi psikolojiden nesnesi bakımından ayırdetmeyi amaçladığından yöntembilimsel bir girişimde bulunuyordu. Buna göre “toplumsal olgu” bireyin karşısında bulunduğu nesnel dünyadır; nerede bireyin üzerinde “cezbetici”, “baskı oluşturuç”, “zorlayıcı” olgu varsa ona “toplumsal olgu” adını vermek gerekir. Böylece Durkheim’in “yöntembilimsel” bir ayrımı –Tarde’ın deyişiyile “haksız olarak”– ontolojik bir ayrıma vardırđını görürüz: Önce toplumbilimle psikolojinin “nesne”leri yöntembilimsel olarak ayırdedilir; ardından her türlü “bireysel” ve “kişisel” eylem psikolojinin alanına bırakılarak, bireysel ile kolektifin iç içe geçebildiğı ara alanlar yok edilir. İleride göreceğimiz gibi bu tasarımda yok edilen özellikle “siyasal” adını verebileceğimiz eylem türüdür.

6 Freud’un ve takipçilerinin sonsuz tartışma ve yorumlarına hedef olan Yargıç Schreber protesto ile çılgınlığın, yargıgücü ile inancın, ütopya ile dinin hiç de barış içinde bir arada yaşamadıkları o garip bileşimi bir kez daha gözlerimiz önüne sermektedir (Deleuze ve Guattari, 1972: 22-3).